

első mechanikus orsó s 1832-ben — először az európai szárazföldön — megindulnak az első vonatok Csehországban és Felső-Ausztriában a Budweis-Linz-i vonalon. És a párhuzamos jelenségek: 1765-ben a prágai gimnáziumba bevezetik a cseh nyelv tanítását. 1775-ben a bécsi, 1791-ben pedig a prágai egyetem nyit tanszéket a cseh nyelv számára, 1792-ben megjelenik *Dobrovsky* (még német nyelven írt) könyve: *A cseh nyelv és irodalom története*. Mindezzel lefektetik az új cseh nyelv alapjait. Megkezdődik az u. n. cseh reneszansz. A nyelvújító Dobrovskyt követi a fordító *Jungmann*, aki megteremti az első német-cseh szótárt s a világirodalom nagyszámu alkotását fordítja le ujonnan életrekeltett anyanyelvére. Az első nagy nyelv és irodalomtudósokat követik az első nagy költők: *Kollar*, *Celakovsky*, *Mácha* és *Erben*. Erben és Mácha versei a nép ajkára kerültek s még a mai cseh lírának is szoros kapcsolata velük.

A nemzeti önállóságért folytatott harc, amely 1918-ban a saját állam berendezéséhez vezetett, a cseh és szlovák irodalomnak a fehérhegyi csata és a csehszlovák köztársaság kikiáltása közötti három évszázadára kitörölhetetlenül rányomta bélyegét. Ez a nemzeti szabadságért folytatott harc jobbágyok harca urak, később pedig parasztok, munkások és kispolgárok harca volt a nagybirtokosok, gyárosok és a császári bürokrácia ellen; a szegények harca a gazdagok, az elnyomottak harca az elnyomók ellen. Ez a magyarázata a nemzeti és társadalmi hang szoros összenövésének a cseh és szlovák nép művészetében. Ebből s a nagy huszita forradalomra való élő emlékezésből veszi a csehek és szlovákok irodalma azokat a vonásokat, amelyeket máig szakadatlan megújítással őriz. A szó legjobb értelmében vett népiesség ez, szabadságakarát és tiltakozó kiállás a társadalmi igazságtalanságok ellenében.

(Magyarok mellett) németek voltak azok, akik ellen a jobbágyok korában a parasztdalok, Sramek rebellis versei s Bezruc sziléziai bányszdalai fordultak. Volt azonban egy német is, *Johann Gottfried Herder*, aki a történelem nélküli nemzetek népkulturájára való rámutatásával Dobrovskynak, a cseh nyelv és irodalom feltámasztójának a döntő indítékot adta. Epp ma szükséges rámutatni arra, hogy az imperialista hajlamú 'Nagy-Németország' mellett van egy más németiség, amelyre ma is és a jövőben is Herder „békemeggondolásai“ érvényesek.

BERNHARD MENNE: KRUPP. DEUTSCHLANDS KANONENKÖNIGE
(Europa Verlag, Zürich)

Egy családi vagyon kóros felduzzadása, mint korunk Németországának történelme: Bernhard *Menne* könyvének (*Krupp. Deutschlands Kanonenkönige*. — Europa Vlg. Zürich) ennyi a summája, durva tanulsága. Amikor egyre jobban a fegyver jelenti a történelmet, nincs korszerűbb olvasmány, mint a német ágyufejedelmek históriája. A Krupp-dinasztia történetét már sokan megírták a fegyver megbízásából. Most történik először, hogy valaki a fegyver ellenében írja meg a kalmárvalóságot. A módszer szigorú objektivitás: „Csak, ami komoly és cáfolhatatlan forrásból származik, kapott itt helyet. A szerző, akiből teljesen hiányzik a regényírói készség, egy pillanatra sem ragadtatta el magát fantáziájától, helyette mindenütt a tények beszélnek“. És ezek a tények egyet beszélnek: patrotizmus álarcában a harácsoló tőke kimméletlenségét, gátat, akadályt nem ismerő törtetését. A Kruppok a harmincéves háború idején még csak Essen diktátorai voltak: az örökös polgármesteri dinasztia, akik azonban csak önmagukat látták. Házuk volt a váruk és ez a vár jelentette Essent: ez volt a városháza, levéltár és pénztár. A város, mint

családi privilégium. Ki mert volna itt kontrollt alkalmazni? Amikor aztán benyultak a darázsfészekbe, a Kruppoknak egyidőre befellegzett. Hosszú szürke intervallum következett, a család utja csak a 19. században ivelt újra fölfelé. És azóta az Alfred Krupp személyében fegyvert kiteljesítő család egyre inkább jelenti Németország sorsát. Két klasszikus dokumentum tanuskodik erről. Krupp ágyugyára hozta létre a Németországot romlásba injektáló „Flottenvereint“. Ez a Krupp-üzlettel egyjelentésű flotta-program — minél több hajó, ágyú és páncél — hajszolta bele aztán Németországot az erején felüli fegyverkezésbe és idegenítette el Angliától. A másik példa döntő jelentőségű tanu a világháború „ki a bűnös“, „ki kezdte“ perében. Az ágyúgyár propaganda nélkül néma gyerek, kinek nem értik a szavát. Kruppék tehát „keine Kanonen ohne Redaktionen“ jelszóval, egyre több újságra teszik rá a kezüket. Amikor 1914 július végén már-már úgy látszott, hogy a mozgósítást el lehet kerülni, Krupp aug. 1-én lapja, a Berliner Lokalanzeiger különkiadása nyomán világgá röpti a később „korainak“ demontált hirt a német általános mozgósításról, amit aztán nyomon követtek az ultimátumok. A „korai hír“ lanszrozása tizenkét millió ember életébe került, de Krupp 800 millió szta nyereséggel zárta le világháborús aktáit. Egyetlen egy család. Mert a cím: „Krupp R. T.“ üres dekorum, a részvények változatlanul családi tulajdonban vannak. És ez így van rendjén: részvénytársaságnak nem lehet legendája. A Krupp-család viszont német legenda. Hamis legenda.

Az esseni nagy acélmű egyik rejtett zugában ott áll a „Stammhaus“. Kis alacsony vityiló, melyben nem született egyetlen Krupp sem. Aki el tudja hallgatni őseinek rég volt diktátori voltát, Essen legelső patriciusi házat és helyette egy vityilót restauráltatni, az tudja célját. Ezt a „családi házat“ a szocializmus első hullámai dobták a felszínre. „Krupp kezdi sejtetni, hogy ez a kis épület egy millióterhes iparfejedelem kezében micsoda kincs oly időben, amikor szociális kérdések kezdenek dörömbölni a társadalom kapuján. Ha már a milliókat nem lehet letagadni, akkor talán nem haszon nélkül való, ha a munkások elé, mint „kisember“ állunk, aki lenről kezdte, mint ők, amit ez a szerény házikó bizonyít a legjobban“. Szerény házikó plusz lángoló hazafiság és már adva van a második számú legenda: Krupp a közvéleményben egy jelentésű a német patriotizmussal. A német ágyu: német becsület. Hogy Krupp ágyui nyugtájaként ugyanakkor a francia becsületrend nagykeresztese, hogy a tolokodásig ajánlja fel szolgálatait III. Napoleonnak, ki törődik ilyen csekélységgel? A felkinálkozó patriotizmus szimptomája ez, melynek mindegy, hogy német, orosz, vagy francia. A Kruppok ideálja kihangsúlyozottan a parlamenti kontroll nélkül rendelő cári rezsim volt. Ez a vágyalom szülte örökös trompfját, ha a hazai szubvenció vagy rendelés elmaradt: becsukatom, az üzemet és átköltözöm Oroszországba. Az eredmény sohse maradt el: „a világliferáns mindig sikerrel apellált a hazai patriotizmushoz“.

Krupp, a hazafi: nincs ennél könnyebben cáfolható legenda. Fegyvergyártás és patriotizmus a tőke mai világában: egymást kizáró fogalmak. Krupp, mint fegyvergyáros csak akkor remélhet teljes profitot, ha a front mindkét részére szállíthat. Barátnak, ellenségnek egyformán. És Krupp, a német patrióta az ellenség lelkiismeretes felszerelésében annyira ment, hogy a statisztika már 1913-ban megdöbbsenti az embert, amíg a külföldnek 26 ezer ágyut szállított, addig Németország csak 24 ezerrel fog tudni felelni egy év múlva a tuloldalón levő Krupp ágyuknak. Kacagnivaló legendák ezek, melyeknek valósága a tulontul ismert véres internacionálé. Krupp patriotizmusa az üzlet mohósága. Németország csak a vé-

letlen eszköz neve, melynek célját Krupp a fegyver dinamikájának megfelelően vázolja föl: „Mi németek nemsokára egy százmilliós nép leszünk. Így tehát joggal követelhetjük, hogy a határaink mentén élő kis néptörzsek ezzel a ténnyel számot vessenek. Ez a legmagasabb erkölcsi jogosultság követelménye. Itt a kicsinyek jogát, a nagyok legmagasabb erkölcsből adódó joga korlátozza.“

Ez a szemlélet pontosan egybeesik a mai német expanzív politikával. Hitler nem hiába tartotta most egy éve emlékezetes „békebeszédét“ a német „fegyverkovács-műhelyben“. A Krupp név — és ennyi a tanulság — tegnap és ma egyjelentésű a német patriotizmussal. Szimbólum és büszkeség: a fegyver teremtetője, kire egyformán hivatkozik a Rex Imperator és a Führer. De lehet-e másképp? Egy világszemléletnek, melynek a fegyver a központi tengelye, csak Krupp jelentheti az erkölcsi gerincét.

Ki mer itt Ossietzkyre gondolni? (Fábry Zoltán)

DARVAS JÓZSEF: A LEGNAGYOBB MAGYAR MALÉ
(Gondolat kiadás, Budapest 1937)

Előre kell bocsátanunk, hogy Darvas könyve határozott értéktöbbletet jelent a magyar szociográfiai irodalomban. Igaza van az írónak abban, hogy eddig sokan „leszálltak“ adatokat gyűjteni, élményeket szerezni. Neki nem volt szüksége leszállni, nem volt nehéz adatokat gyűjteni, mert éppen abból a parasztságból jött, melynek életfolyamatát leírja s neki csak visszaemlékezni kellett az élményekre és nem összegyűjteni azokat. Darvasnak magának is haszna van e könyvből, mert — mint Veres Péter nagyon helyes érzéssel megjegyezte — soha nem volt az író annyira otthon a tárgyában, mint itt.

A néplélek ábrázolása egyike a legnehezebb irói feladatoknak. Aki kiszakad a népből, az többnyire el is idegenedik tőle s annak az osztálynak érdekeit éli át s próbálja megrajzolni és igazolni, amelybe belenevelődött. Darvas Józsefnek sem hajlama, sem módja nem volt ilyen dezertálásra, benne még első termésként élnek a népi benyomások. Lelkileg ma is a parasztság életét éli és így történet szemléletén semmit sem változtatott a kulturális mesterkedés. *Veres József* és *Takács József* könyveit használja forrásul s a belőlük meritett adatok dialektikus felhasználásával fedi fel Orosháza történetét attól az időtől kezdve, hogy mint szabad árendások jöttek a vidékre, egészen a legujabb időkig. Érthetővé teszi, hogy ez a reményeiben itt is megcsalatkozott nép miért hozta meg szívesen 1848-ban a maga pénzt, élelem és emberáldozatát s egyben azt is, miért maradt meg az elégedetlenség a vagyontalan zsellérek között, mikor a jobbágyfelszabadításon nem lehetett túlmenni, mivel a vagyontalan zsellérek ki lettek zárva a földosztásból.

Ebből a teljesületlen kivánságból következtek a lappangó, majd nyílt mozgalmak, melyeknek Darvas közvetlen rajzát adja a régi mozgalmaktól kezdve, melyekben még *Csizmádia* Sándor és *Achim* András is nagy szerepet játszott, az ujjabakig, melyekben az eszperanto útján és szektárius utakon jutnak el — ha nem is a szocialista fogalmak tisztaságáig, de legalább is a szocializmus misztikus hitéig. A háború utáni állapotokról is objektív rajzot kapunk, valamint a parasztság mai szociális helyzetéről, az *emberpiacról*, ahol rabszolgaság mintájára veszik bérbe a magukat felkináló emberi erőket, a gazdákról, akik szembekerülnek azzal a polgárosodással, mely őket létrehozta, a zsiros parasztokról, tanyásbéresekről, cselédekről, béresbárlról, kereseti viszonyokról, a lakás- és egészségügy viszonyairól, az intelligencia sajátos természetéről.

Nagyon jellemző a ténye is, a megokolása is annak, amit a nép poli-